

Разпростр.: до всички
15 март 2024г.
Оригинал: английски език

Конвенция за правата на детето

Комитет по правата на детето

Заклучителни наблюдения във връзка с консолидираните шест и седми периодични доклади на България*

I. Въведение

1. Комитетът разгледа консолидираните шест и седми периодични доклади на България¹ на своите 2762 и 2763 заседания,² проведени на 17 и 18 януари 2024 г. и прие настоящите заключителни наблюдения на 2786-то си заседание, проведено на 2 февруари 2024 г.
2. Комитетът приветства представянето на консолидирания шест и седми периодичен доклад на държавата – страна по Конвенцията, съгласно опростената процедура за докладване, която позволява да се придобие по-добро разбиране за състоянието на правата на децата в страната. Комитетът изразява удовлетворение от проведения градивен диалог с българската делегация от високопоставени служители и представители на различни сектори от държавата – страна по Конвенцията.

II. Последващи мерки и постигнат напредък от държавата – страна по Конвенцията

3. Комитетът приветства предприетите мерки в изпълнение на Конвенцията, включително изменения в Закона за закрила на детето (2020), Закона за семейните помощи за деца (2016-2023), Закона за предучилищното и училищното образование (2020), Кодекса на труда (2022), Семейния кодекс (2023), Закона за защита от домашното насилие (2023), Наказателно-процесуалния кодекс (2023), Закона за чужденците в Република България (2018), Закона за убежището и бежанците, и Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадалите от престъпления (2023); и приемането на Закона за социалните услуги през 2019 г., Закона за хората с увреждания през 2018 г., Закона за личната помощ през 2018 г., Националната стратегия за детето 2024-2030 г., Плана за действие в изпълнение на Препоръка на Съвета (ЕС) 2021/1004 за създаване на Европейска гаранция за детето (2030), Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2023-2026, Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030, Националната стратегия за хората с увреждания 2021-2030, Националната стратегия за младежта 2021-2030 и актуализирания План за действие в изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ от 2016 година.

III. Основни проблемни области и препоръки

4. Комитетът припомня, че всички права, залегнали в Конвенцията, са неделими и взаимосвързани и подчертава значението на всички препоръки, съдържащи се в настоящите заключителни наблюдения. Комитетът би искал да обърне внимание на страната върху препоръките относно следните области, където трябва да се предприемат спешни мерки: недискриминация (т. 17), свобода от всички форми на

* Приети от Комитета по време на деветдесет и петата сесия на Комитета (15 януари – 2 февруари 2024 г.).

¹ CRC/C/BGR/6-7.

² Вж. CRC/C/SR.2760 и CRC/C/SR.2761.

насилие (т. 26), деца, лишени от семейна среда (т. 31), образование (т. 39), деца, търсещи убежище, бежанци и мигранти (т. 41) и детско правосъдие (т. 46).

5. Комитетът препоръчва на страната да гарантира реализирането на правата на децата в съответствие с Конвенцията, Факултативния протокол относно участието на деца във въоръжен конфликт и Факултативния протокол относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография през целия процес на изпълнение на Програмата до 2030 г. за устойчиво развитие. Комитетът призовава страната да гарантира пълноценното участие на деца в разработването и прилагането на политики и програми, насочени към постигането на всички 17 цели за устойчиво развитие, доколкото те касаят децата.

A. Общи мерки за изпълнение (чл. 4, 42 и 44 (6))

Законодателство

6. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да предприеме необходимите мерки, за да приведе националното законодателство в пълно съответствие с Конвенцията, като отстрани всякакви несъответствия;

(b) Да гарантира ефективното прилагане на Закона за нормативните актове по отношение на предварителната оценка за въздействие на ново законодателство или изменения на съществуващото законодателство и да разработи задължителни процедури за оценка на въздействието върху правата на детето за всяко предложение на политика или регулаторно, бюджетно или друго административно решение или решение в областта на международното сътрудничество, засягащи децата.

Цялостна политика и стратегия

7. Комитетът отбелязва предоставената от държавата информация относно проекта на Национална стратегия за детето 2024-2030, но остава дълбоко загрижен относно липсата на напредък в приемането на стратегията. Комитетът препоръчва държавата:

(a) Да приеме цялостна политика и план за действие за правата на децата, с участието на деца, които обхващат всички области на Конвенцията и включват конкретни, измерими и срочни цели;

(b) Да предостави подходящи човешки, технически и финансови ресурси за изпълнението и наблюдението на политиката и плана за действие, включително посредством механизми за отчетност и редовен мониторинг и оценка;

(c) Да проведе системни реформи в области, засягащи децата, като насилие, детско правосъдие, репродуктивно здраве и защита на децата в неравностойно положение, включително деца роми, бежанци, търсещи убежище, мигранти и лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални и интерсексуални деца.

Координация

8. Като отбелязва, че Държавната агенция за закрила на детето към Министерския съвет и Националният съвет за закрила на детето отговарят за координацията на политики, свързани с деца, Комитетът препоръчва на държавата да предостави на тези органи достатъчно правомощия, подходящи ресурси и ясен мандат за координацията на всички дейности, свързани с прилагането на Конвенцията във всички сектори и на всички нива.

Разпределение на ресурси

9. Като отбелязва с удовлетворение увеличените бюджетни средства за сектори, засягащи децата, включително образование и здравеопазване,

Комитетът препоръчва на държавата:

- (a) Да установи процес на бюджетиране, който отчита перспективата на правата на детето, с ясно установени бюджетни средства за деца в съответните сектори и агенции, включително конкретни показатели и система за проследяване, разходване и наблюдение на ресурсите за деца;
- (b) Да установи механизми за мониторинг и оценка за подходящо, ефикасно и справедливо разпределение на ресурсите, определени за прилагането на Конвенцията и Факултативните протоколи към нея;
- (c) Да гарантира прозрачно бюджетиране с ефективното участие на гражданското общество и децата, включително на местно ниво.

Събиране на данни

10. **Комитетът препоръчва на държавата:**

- (a) Да подобри националната си информационна система за деца, за да гарантира мониторинг и анализ на положението на децата, включително чрез осигуряването на достатъчно ресурси и въвеждането на рамка за наблюдение на правата на децата, която позволява системен мониторинг и анализ на данни за деца;
- (b) Да гарантира, че събраните данни обхващат всички области от Конвенцията и са категоризирани съгласно възраст, пол, увреждане, географско място, етнически произход, националност и социалноикономически произход;
- (c) Да подобри събирането, качеството и анализа на данни относно бракове между деца, насилие над деца, психично здраве, детски труд, детско правосъдие и деца в неравностойно положение, включително деца роми, деца с увреждания, деца в алтернативни грижи, търсещи убежище деца и деца мигранти;
- (d) Да гарантира, че статистическите данни се споделят между съответните министерства, професионални групи и организации на гражданското общество и се използват за формулирането и оценката на политики и проекти, свързани с правата на децата;
- (e) Да продължи сътрудничеството си с УНИЦЕФ и други релевантни организации в това отношение.

Достъп до правосъдие и правни средства за защита

11. **Комитетът препоръчва на държавата:**

- (a) Да гарантира достъп на всички деца до: (i) поверителни, съобразени с децата и независими механизми за подаване на оплаквания в училища, в системата на приемна грижа, заведенията за алтернативни грижи и местата за задържане и за съобщаване за всички форми на насилие, злоупотреба, дискриминация и други нарушения на техните права; и (ii) правна подкрепа и информация, съобразена с възрастта, относно достъп до консултиране и правни средства за защита, включително обезщетение и рехабилитация;
- (b) Да повиши осведомеността сред децата за тяхното право да подадат оплаквания, използвайки съществуващите механизми;
- (c) Да гарантира изграждането на капацитета на съдии, прокурори, полицейски служители и други професионалисти, работещи с деца в системата на правосъдието относно съдебни процедури, съобразени с децата, правата на децата и Конвенцията.

Независим мониторинг

12. **Комитетът препоръчва държавата значително да увеличи средствата, разпределени за отдела за правата на детето в администрацията на Омбудсмана, с оглед да се гарантират подходящи и устойчиви човешки, технически и финансови ресурси, които да му позволят ефективно да изпълнява мандата си, в**

пълно съответствие с принципите, свързани със статута на националните институции за насърчаване и защита на правата на човека (Парижките принципи).

Разпространение, повишаване на осведомеността и обучение

13. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да подобри дейността си за повишаване на осведомеността за правата на децата сред широката общественост, с участието на деца;

(b) Да гарантира системно и задължително обучение за правата на децата, Конвенцията и Факултативните протоколи към нея за всички професионалисти, работещи със и сред деца, по-специално работещите в държавната администрация, образованието, социалните дейности, правоприлагането, имиграцията и правосъдието.

Сътрудничество с гражданското общество

14. Като отбелязва със загриженост риториката против правата на човека сред отговорните за вземане на решения лица и засиленото противопоставяне срещу ангажираността на гражданското общество по въпроси, свързани с правата на децата, Комитетът препоръчва на държавата да повиши участието на организациите на гражданското общество, организациите за деца и защитниците на човешките права на децата в областите, свързани с правата на децата, и в разработването, изпълнението, мониторинга и оценката на политики, програми и законодателство, свързани с правата на децата.

Правата на децата и бизнеса

15. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да направи оценка на въздействието на Стратегията за корпоративна социална отговорност 2019- 2023 с оглед разработването на нова стратегия, която да включва дейности, специално насочени към правата на децата;

(b) Да гарантира юридическата отговорност на стопанските предприятия и техните дъщерни дружества, функциониращи в или управлявани от територията на страната, във връзка с международните и национални стандарти за правата на човека, труда, околната среда и др.;

(c) Да изиска от дружествата да изготвят оценка на въздействието на своята стопанска дейност върху околната среда, здравето и правата на децата, да организират консултации и публично да обявят резултатите и плановете си в отговор на тези оценки.

V. Общи принципи (чл. 2, 3, 6 и 12)

Недискриминация

16. Комитетът отбелязва създаването на постоянно действаща работна група относно дискриминацията на деца в Комисията за защита от дискриминация, но остава дълбоко загрижен във връзка с устойчивата дискриминация на ромски деца, деца от расови малцинства, деца с увреждания и други групи деца в неравностойно положение.

17. Комитетът приканва държавата:

(a) Да прилага политики и програми за премахване на дискриминацията срещу деца в неравностойно положение, особено ромски деца, деца, живеещи в бедност, деца с увреждания, деца, настанени в резидентна грижа, деца, търсещи убежище и деца бежанци и мигранти;

(b) Да гарантира достъпа на ромски деца и деца от отдалечени райони до подходящи здравни услуги, образование, жилищно настаняване и стандарт на живот;

(c) Да обсъди създаването на протоколи за превенция и осъждане на реч

на омразата, използвана от страна на публични служители и политици и да разследва инциденти на расистка реч на омразата и мотивирано от расизъм насилие;

(d) Да укрепи капацитета на Комисията за защита от дискриминация, включително като подобри информираността и обхвата на нейната работа, с цел разглеждането на случаи на дискриминация срещу деца, както и жалби на деца, независимо дали те са представлявани от пълнолетно лице;

(e) Да гарантира, че децата обект на дискриминация, тормоз или малтретиране във връзка със своя расов или етнически произход, сексуална ориентация или полова идентичност получават защита и подкрепа, включително посредством целенасочени мерки за борба с тормоза;

(f) Да реагира на дискриминационните стереотипи срещу децата бежанци и мигранти, децата с увреждания и лесбийките, гейовете, бисексуалните, транссексуалните и интерсексуалните деца и да насърчи техния положителен образ като носители на права;

(g) Да извърши оценка, с участието на деца и организации на гражданското общество, на съществуващите мерки, насочени към борба с дискриминацията на деца в неравностойно положение, за да оцени тяхната ефективност и при необходимост да ги коригира.

Висшият интерес на детето

18. Като отбелязва със загриженост недостатъчния капацитет на професионалистите да прилагат принципа на висшият интерес на детето, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да гарантира последователното прилагане на принципа на висшият интерес на детето във всички политики, програми и законодателни, административни и съдебни производства, засягащи деца, включително във връзка с настаняване на деца в алтернативни грижи, домашно насилие, родителски спорове, попечителство, трафик на деца, детско правосъдие и процедури за миграция и предоставяне на убежище;

(b) Да укрепи капацитета на всички професионалисти, работещи с деца, включително чрез системно обучение, за оценка и определяне висшият интерес на детето като първостепенно съображение.

Право на живот, оцеляване и развитие

19. Комитетът отбелязва с удовлетворение постигнатия напредък за намаляване на равнището на детска смъртност, но остава загрижен за равнището на детска смъртност и смъртност на деца от 0 до 5 години сред ромските семейства и семейства в селските райони. Комитетът препоръчва на държавата да повиши усилията за намаляване нивата на детска смъртност, особено в районите с компактно ромско население и селските райони, както и в резултат от пътнотранспортни произшествия, и да отчете определящите фактори за тези явления.

Зачитане възгледите на детето

20. Като отбелязва със загриженост, че възгледите на децата системно не се отчитат при взимането на решения, които ги засягат, включително в процесите за взимане на решения на национално и местно ниво, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да насърчи пълноценното и засилено участие на всички деца, включително децата под 10-годишна възраст, ромските деца, децата с увреждания, децата, настанени в алтернативни грижи и децата мигранти, в рамките на семейството, общността и училището, както и в процеса на разработване на политики на местно и национално ниво; и да отговори на нормите и вредните нагласи, които препятстват тяхното участие;

(b) Да гарантира правото на всички деца да изразяват своите възгледи

и те да бъдат взети предвид във всички решения, които ги засягат, включително в съда и в съответните административни и съдебни производства, както и по отношение на домашно насилие, осиновяване, попечителство, настаняване в алтернативни грижи и правосъдие;

(c) Да разработи процедури и насоки за съответните професионалисти как да гарантират, че производствата са съобразени с правата на децата и възгледите на децата се взимат предвид, и да гарантира, че тези професионалисти получават подходящо обучение за правото на детето да бъде изслушано;

(d) Да гарантира, че информацията за закони и политики, свързани с децата, е достъпна на съобразен с децата език.

C. Граждански права и свободи (чл. 7, 8 и 13–17)

Националност и липса на гражданство

21. Като приветства оттеглянето през 2020 г. на резервата на държавата по член 31 (Закон за оттегляне на резервата от 2020г.) от Конвенцията от 1954 г. относно статута на лицата без гражданство, Комитетът приканва държавата да разгледа оттеглянето на резервите си по членове 7, 21, 23, 24, 27, и 28 от Конвенцията от 1954 г.

Право на самоличност

22. Комитетът препоръчва на държавата да гарантира, че в случаи, когато детето е родено посредством технологии за асистирана репродукция, то има право на достъп до информация за своя произход и подходящо консултиране и подкрепа.

Достъп до подходяща информация

23. Като припомня Общия си коментар № 25 (2021) относно правата на децата във връзка с цифровата среда, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да гарантира, че законите и политиките относно достъпа до информация и цифровата среда защитават децата от вредно съдържание и онлайн рискове и зачитат тяхната лична неприкосновеност;

(b) Да продължи да подобрява цифровата грамотност и умения на децата, родителите, полагащите грижи за децата лица и учителите.

D. Насилие над деца (чл. 19, 24 (3), 28 (2), 34, 35, 37 (a), 39 и Факултативния протокол относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография)

Телесно наказание

24. Като припомня своя Общ коментар № 8 (2006) относно правото на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да прилага забраната на телесно наказание във всички условия и да следи за въздействието на съответно законодателство с оглед предприемането на мерки, насочени към насърчаване на промяна на нагласите относно телесното наказание във всички условия;

(b) Да разработи протоколи и насоки за действие при случаи на телесно наказание, включително механизми за безопасно и поверително съобщаване и да гарантира подходящи ответни мерки;

(c) Да повиши осведомеността чрез кампании, насочени към родители, учители и други професионалисти, работещи с деца и за деца относно забраната на телесното наказание във всички условия и да насърчи положителни,

ненасилствени и приобщаващи форми на отглеждане на деца.
Свобода на детето от всички форми на насилие

25. Комитетът отбелязва с удовлетворение предприетите мерки в отговор на насилието срещу деца, но остава дълбоко загрижен относно:

- (a) Широко разпространеното домашно насилие, сексуална експлоатация и насилие, основано на пола срещу деца и недостатъчното съобщаване и разследване на такива случаи;
- (b) Недостатъчния брой услуги и междуинституционално сътрудничество сред съответните сектори за подкрепа на децата жертви на насилие;
- (c) Недостатъчния капацитет на специалистите, работещи с и за деца за идентифициране на жертви и реакция в случаи на сексуална експлоатация и сексуално насилие;
- (d) Липсата на цялостна система за събиране и анализ на данни за насилие над деца.

26. Комитетът приканва държавата:

- (a) Да гарантира ефективното прилагане на изменения Закон за защита от домашното насилие и взаимодействието му с услугите, уредени в Закона за социалните услуги, по-специално разпоредбите относно децата жертви и свидетели и специализираните услуги за възстановяване;
- (b) Да подобри мерките, насочени към борба и превенция на насилието над деца, включително: (i) като гарантира, че в превенцията и работата по случаи на насилие и небрежно отношение към децата системата за закрила на детето възприема подход, основаващ се на правата на детето с фокус върху преживяната травма; и (ii) като гарантира ефективно сътрудничество и насочвания към услугите за закрила на детето, правоохранителните органи, здравните служби, образователните и правосъдни институции;
- (c) Да подобри капацитета на специалистите, работещи с и за деца, включително социалните работници и правоохранителните органи, за идентифициране и подкрепа на деца в риск от насилие и за превенция, съобщаване и реакция по случаи на насилие;
- (d) Да гарантира задължително съобщаване на случаи на насилие над деца, включително като подобри капацитета за прилагане на мултидисциплинарен подход в управлението на случаи и повиши осведомеността сред съответните професионалисти;
- (e) Да разследва бързо и ефективно и да се намесва във всички случаи на насилие над деца, включително домашно насилие и сексуално насилие и сексуална експлоатация на деца във и извън дома, в цифровата среда, в образователните заведения и заведенията за алтернативна грижа и да гарантира, че извършителите са изправяни пред съда;
- (f) Да гарантира, че всички деца жертви или свидетели на насилие имат достъп до чувствителна към детето, мултисекторна и цялостна интервенция, услуги и подкрепа, включително съдебни разпити, медицински прегледи, консултиране и психосоциална подкрепа, с цел да се предотврати вторичното виктимизиране на тези деца;
- (g) Да установи в най-кратки срокове като стандартна процедура аудиовизуалния запис на показанията на деца жертви, дадени в хода на разследването в условия, съобразени с правата на детето, и да гарантира, че аудиовизуалният запис е допустимо доказателство в съдебния процес;
- (h) Да гарантира системното и координирано събиране и анализ на данни за насилие над деца, като създаде специализирана национална база данни, която включва: (i) възможност да се отчетат повече от един тип насилие в годишни обобщения; (ii) данни за прилагането на координационния механизъм в системата за управление на случаи; и (iii) данни за случаи, които са докладвани, разследвани

и по които е проведено наказателно преследване;

(i) Да направи цялостна оценка на размера, случаите и характера на насилието над деца, включително домашното насилие, с цел да подпомогне изпълнението на съответните стратегии и програми.

Вредни практики

27. Комитетът приветства измененията в Семейния кодекс, с които се премахват изключенията по отношение на изискването за навършена 18-годишна възраст за сключване на брак, но остава загрижен относно продължаващите бракове между деца и деца, чиито бракове се разрешават от съдия. Като припомня съвместната обща препоръка № 31 на Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените / общ коментар № 18 на Комитета по правата на детето (2019) относно вредните практики, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да подобри мерките за превенция на браковете с деца, по-специално сред ромските момичета, и да гарантира, че тези мерки ефективно отговарят на първопричините, повишават обществената осведоменост, предвиждат обучения на съответните професионални групи и идентифициране и разследване на случаи на бракове с деца;

(b) Да гарантира отлагането на изпълнението на ненужно медицинско или хирургично лечение на интерсексуални деца до момента, когато децата могат да дадат своето информирано съгласие, и да гарантира, че случаите на ненужно медицинско или хирургично лечение се разследват, а жертвите получават обезщетение и психосоциална подкрепа;

(c) Да обучи медицински и психосоциални професионалисти относно сексуалното, биологично и физическо разнообразие и последствията от ненужни хирургични и други медицински интервенции по отношение на интерсексуални деца.

Факултативен протокол относно търговията с деца, детска проституция и детска порнография

28. Като припомня предишните си препоръки,³ Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да включи изцяло разпоредбите на Факултативния протокол в националното законодателство, като изрично криминализира всички форми на търговия с деца и експлоатация на деца, така, както са определени в членове 2 и 3 на Факултативния протокол и отчитайки разликите с трафика;

(b) Да предприеме мерки за предотвратяване и справяне с проблема с онлайн търговията с деца с цел сексуална експлоатация и сексуално насилие, включително като обучи съответните професионалисти и гарантира, че доставчиците на интернет услуги по закон са длъжни незабавно да блокират и отстраняват онлайн съдържание със сексуално насилие и че в случай на неспазване на това задължение те биват надлежно санкционирани;

(c) Да отстрани първопричините за търговията с деца, включително бедност, дискриминация и сегрегация в общности, където практиката съществува;

(d) Да гарантира ранната идентификация на деца жертви на престъпленията съгласно Факултативния протокол и насочването им към подходящи услуги и подкрепа за социална реинтеграция и физическо и психологическо възстановяване.

Е. Семейна среда и алтернативни грижи (чл. 5, 9–11, 18 (1) и (2), 20, 21, 25 и 27 (4))

Семейна среда

29. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да предвиди подходяща помощ и подкрепа за полагащите грижи за деца, чиито родители работят в чужбина, за изпълнение на задълженията по отглеждане на деца и ефективни мерки за защита на деца;

(b) Да гарантира мерки за ефективна подкрепа на деца в случай на родителски конфликт, като медиация и психосоциална подкрепа, както и че децата се изслушват при определянето на съдебни мерки в такива случаи.

Децата, лишени от семейна среда

30. Комитетът приветства държавата за политиката ѝ на деинституционализация, но е дълбоко загрижен по отношение на недостатъчните мерки за превенция на раздялата на семейства, мониторинга на качеството на предоставяните грижи и осигуряването на специализирани услуги за подкрепа на деца, пребиваващи и напускащи алтернативни грижи.

31. Комитетът приканва държавата:

(a) Да подобри капацитета на системата за закрила на детето, включително като осигури достатъчно ресурси, увеличи броя на обучените социални работници и подобри междуведомствената координация и услугите за подкрепа на семейства;

(b) Да инвестира в услуги за ранна интервенция и превенция на централно и общинско ниво в подкрепа на семейства в уязвимо положение и за превенция на изоставянето на деца и раздяла на семействата, по-специално ромски деца и деца с увреждания;

³ CRC/C/BGR/CO/3-5, т. 64. Вж. също CRC/C/OPSC/BGR/CO/1.

(c) Да приеме професионални стандарти и да осигури непрекъснат процес за изграждане на капацитет на социалните работници да осигуряват грижи в семейна или общността среда за деца, които не могат да останат в семействата си и последователно да подкрепя децата през целия период посредством планове за индивидуална грижа;

(d) Да завърши процеса на деинституционализация и да продължи да подкрепя с приоритет възможности за грижа в семейна или общностна среда за деца, които не могат да останат в семействата си, като настаняване в разширеното семейство на детето или в приемна грижа, и да подпомага реинтеграцията на децата в техните семейства и общности, когато това е възможно;

(e) Да гарантира, че бедност, увреждане или мигрантски статут никога не са единственото основание за разделяне от семейството; че се прилагат подходящи правни гаранции и ясни критерии при определяне дали детето да бъде настанено в алтернативна грижа; и че децата се отделят от своите семейства единствено като крайна мярка и ако това е в техен най-добър интерес, след задълбочена оценка на тяхното положение и като се вземат предвид техните възгледи;

(f) Да извършва мониторинг на качеството на предоставяните грижи, включително като се придържа към минимални норми и стандарти; провежда редовни проверки в местата за настаняване; и предвижда съобщаване, мониторинг, правни средства за защита и ефективно наказателно преследване на случаи на малтретиране на деца;

(g) Да гарантира, че центровете за настаняване от семеен тип изцяло интегрират децата в общността и не поддържат тяхната социална изолация и сегрегация;

(h) Да подобри системата на приемна грижа чрез устойчиво финансиране; да гарантира изграждане на капацитета на приемните родители и подкрепа в процеса на полагане на приемни грижи; и да предприеме мерки за преодоляване на негативните обществени възприятия за приемните родители;

(i) Да увеличи подкрепата за бъдещи и настоящи осиновители и осиновени деца и да гарантира, че децата с увреждания и ромските деца не са дискриминирани в процеса на осиновяване;

(j) Да подобри мерките, насочени към осигуряването на образование, умения, настаняване и възможности за независим живот на децата, напускащи алтернативните грижи.

F. Деца с увреждания (чл. 23)

32. Като отбелязва с удовлетворение мерките, предприети за утвърждаване на правата на децата с увреждания, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да продължи усилията за утвърждаване на подход, основаващ се на правата на човека, по отношение на децата с увреждания;

(b) Да подобри услугите за ранно откриване и ранна интервенция, включително за деца с аутизъм и невербални деца, и да гарантира мултисекторна координация за ефективното насочване на деца с увреждания към специализирани и достъпни здравни услуги и други релевантни услуги за подкрепа;

(c) Да гарантира правото на деца с увреждания да растат в семейна среда, включително като подобри подкрепата за родители и гарантира, че родителите знаят как да потърсят необходимата им помощ;

(d) Да улесни преминаването на деца с увреждания от институции към семейна грижа и да подобри мрежата за неинституционална подкрепа;

(e) Да подобри подкрепата за социална интеграция и индивидуално развитие на деца с увреждания, включително деца с аутизъм и разстройства на развитието, като: (i) обучи всички професионалисти, работещи със и за деца относно правата и специфичните нужди на децата с увреждания; и (ii) гарантира достъп на тези деца до програми за ранно детско развитие, лична помощ, рехабилитация и подходящо настаняване за пълноценното им включване във всички области на обществения живот, включително образование, свободно време и културни дейности;

(f) Да проведе кампании за повишаване на осведомеността за противодействие на стигматизацията на децата с увреждания и изграждане на техния положителен образ като носители на права;

(g) Да създаде единна мулти-институционална система за събиране на данни за броя на децата с увреждания, вида увреждане и специфичните им нужди с цел разработване на ефективни политики за гарантиране достъпа до подходящи услуги.

G. Здраве (чл. 6, 24 и 33)

Здраве и здравни услуги

33. Комитетът приветства предприетите мерки за гарантиране на здравни услуги за деца, включително Наредба № 26 от 2007 г. за предоставяне на акушерска помощ на здравно неосигурени жени и за извършване на изследвания извън обхвата на задължителното здравно осигуряване на деца и бременни жени, но е загрижен, че неосигурените бременни жени и деца в неравностойно положение се сблъскват със сериозни пречки, включително прекомерно високи разходи за достъп до здравни услуги. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да гарантира достъп на всички деца до качествени здравни услуги, включително като гарантира наличието на здравни медиатори в цялата страна;

(b) Да разработи стратегия с цел преодоляване на неравенствата и първопричините за тях по отношение здравето на неосигурените бременни жени и децата в неравностойно положение, включително ромските жени и деца, децата с увреждания, децата в неравностойно социоекономическо положение, децата мигранти и децата в селските райони;

(c) Да подобри мерките, които гарантират наличието на достъпни и висококачествени пренатални грижи, основни и специализирани педиатрични здравни услуги, включително лекарства за домашно лечение и изделия за специфични здравословни състояния за неосигурени бременни жени, деца в неравностойно положение и деца с хронични, генетични или редки болести;

(d) Да осигури достатъчни човешки, технически и финансови ресурси за изпълнение на Националната програма за подобряване на майчиното и детско здраве 2021–2030;

(e) Да гарантира равен достъп на ромски жени и техните новородени деца до качествени здравни грижи;

(f) Да подобри мерките за насърчаване на изключителното кърмене, да приложи Международния кодекс за маркетинг на заместители на кърмата и да повиши осведомеността за значението на кърменето.

Психично здраве

34. Като отбелязва с удовлетворение приемането на Национална стратегия за психично здраве на гражданите на Република България 2021-2030, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да разработи национална програма за психично здраве за деца, като предвиди подходящи ресурси и включи мерки за: (i) увеличаване на

предоставяни в общността, специално ориентирани към децата терапевтични и интердисциплинарни услуги в областта на психичното здраве; и (ii) осигуряване на скрининг за проблеми, свързани с психичното здраве и услуги за ранна превенция в училищата;

(b) Да проведе дейности за повишаване осведомеността на децата, родителите и педагозите как децата могат да търсят помощ във връзка с проблеми на психичното здраве и да премахне стигмата, свързана с такива услуги;

(c) Да насърчи специализациите в областта на детската и юношеската психиатрия и да гарантира, че броят на квалифицирани медицински специалисти, включително детски психолози и психиатри, е достатъчен да посрещне нуждите, свързани с психичното здраве на децата;

(d) Да подобри мерките за справяне с първопричините за лошото психично здраве сред децата, включително влошаването в резултат на пандемията COVID-19 и да инвестира в профилактични мерки.

Юношеско здраве

35. Комитетът отбелязва с удовлетворение предприетите мерки за подобряване на юношеското здраве, но е загрижен за високите нива на раждаемост и аборти сред младежите и техния ограничен достъп до обучение и услуги относно семейно планиране и сексуално и репродуктивно здраве. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да развие политика за справяне с високите нива на раждаемост и аборти сред младежите и да гарантира достъпа им до подходящи за възрастта услуги за семейно планиране, безплатни контрацептиви и безопасни услуги за аборт и последващи грижи, включително в ромските общности и за младежи с увреждания;

(b) Да въведе цялостно, подходящо за възрастта и основаващо се на доказателства образование за сексуално и репродуктивно здраве в задължителната училищна програма и обучението на учители и да гарантира, че то включва здравно образование за сексуалните и репродуктивните права, сексуалното многообразие, отговорното сексуално поведение и превенцията на ранното забременяване и инфекциите, предавани по полов път;

(c) Да предостави информация на младежите относно превенция на злоупотребата с наркотични вещества, достъпа до ранна идентификация и подходящо насочване и да подобри усилията по отношение на услугите, предоставяни в общността, за лечение на наркотични зависимости.

Н. Стандарт на живот (чл. 18 (3), 26 и 27 (1)–(3))

Стандарт на живот

36. Комитетът отбелязва с удовлетворение мерките, предприети за намаляване на детската бедност, но остава загрижен за високите нива на бедност сред децата, особено сред ромските деца, децата в големи семейства и децата с увреждания. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да подобри съществуващите политики и мерки за социална закрила, насочени към премахване на бедността сред децата и да гарантира правото на всички деца на подходящ стандарт на живот, включително по отношение на достъпа до подходящо настаняване, вода и санитарни условия;

(b) Да увеличи социалните помощи, в съответствие с нарастващите разходи за издръжка и да отмени измененията в Закона за семейни помощи, отнасящи се до спирането или прекратяването на семейни помощи, в случай че детето спре да посещава училище или стане родител, с оглед да се гарантира, че всички тези деца в нужда получават социални и семейни помощи;

(c) Да предостави подходящи ресурси и подкрепа за програми за

подпомагане отглеждането на деца на национално и общинско ниво;

(d) Да гарантира, че мерките за борба с бедността възприемат подход, основан на правата на децата, държат сметка за първопричините за многоизмерната детска бедност и неравенство и са с фокус върху децата в неравностойно положение, особено ромските деца, децата на самотни родители, децата в големи семейства и децата с увреждания;

(e) Да отговори на първопричините за проблема с бездомността и значително да увеличи наличните възможности за подходящо и дългосрочно социално жилищно настаняване за семейства в нужда, с оглед да се гарантира, че всички деца, особено ромските деца, децата с увреждания и децата, напускащи алтернативни грижи имат достъп до достъпно и качествено жилищно настаняване.

I. Правата на децата и околната среда (чл. 2, 3, 6, 12, 13, 15, 17, 19, 24 и 26–31)

Правата на децата и околната среда

37. Като отбелязва със загриженост големия брой деца, живеещи в области с нездравословни нива на замърсяване на въздуха и токсични въздух и вода, Комитетът припомня своя общ коментар № 26 (2023) относно правата на децата и околната среда, със специален фокус върху измененията на климата и препоръчва на държавата:

(a) Да намали емисиите на парникови газове в съответствие с международните ангажименти и да ускори прехода към енергия от възобновяеми източници;

(b) Да приложи стандарти за качество на въздуха, включително посредством националните системи за наблюдение на качеството на атмосферния въздух и да предприеме спешни мерки да гарантира здравословна околна среда за децата, като: (i) подобри качеството на въздуха в градските райони; (ii) предотврати излагането на деца на токсини и високи нива на олово; и (iii) гарантира мониторинг и санкциониране за замърсителите;

(c) Да гарантира, че национално определените нива за намаляване на емисиите в Европейския съюз, Националната стратегия за адаптация към изменението на климата и други политики и програми за защита на околната среда, справяне с климатичните изменения и управлението на риска от бедствия се разработват и прилагат след оценка на въздействието върху правата на детето и държат сметка за принципите, залегнали в Конвенцията и нуждите и възгледите на децата;

(d) Да повиши осведомеността на децата относно Междуправителствената декларация за децата, младите хора и климатичните действия и да гарантира наличието на безопасни, достъпни и съобразени с възрастта механизми, които да позволяват възгледите на децата редовно да се вземат предвид във всички етапи на процеса на взимане на решения, които ги засягат в областта на околната среда;

(e) Да насърчи, с активното участие на училищата, осведомеността на децата и подготовката им за изменения на климата и природни бедствия и да подобри повишаването на осведомеността на децата относно тяхното право на чиста околна среда и ползването на най-високи стандарти на здравеопазване.

J. Образование, свободно време и културни дейности (чл. 28–31)

Образование

38. Комитетът приветства предприетите мерки с оглед да се гарантира достъп на всички деца до образование, но е сериозно загрижен за:

- (a) Високият дял на отпадналите от образователната система и отсъствията от училище;
- (b) Лошото качество на образованието, неравенствата в образователните постижения и резултати на децата в неравностойно положение и сегрегацията на ученици на етническа основа;
- (c) Недостатъчната подкрепа за приобщаващо образование;
- (d) Недостатъчния достъп на деца бежанци и деца, търсещи убежище до образование;
- (e) Разпространеният тормоз, включително кибертормоз и насилие в училище.

39. **Комитетът приканва държавата:**

(a) Да засили мерките за подобряване на качеството на образование на всички нива, включително като адаптира и ревизира съдържанието на училищните програми, включи обучение в жизнено умения и съвременни обучителни методи и подобри обучението на учители и педагози;

(b) Преодолее неравенствата в образователните постижения и резултати, по-специално по отношение на езиковата и математическата грамотност за деца в неравностойно положение, включително ромски деца, деца с увреждания, деца, търсещи убежище, деца бежанци и мигранти и деца в селските райони;

(c) Да увеличи приема и достъпа до качествено ранно образование, по-специално в селските райони и малките населени места, включително като подобри подкрепата за родители и полагащите грижи лица;

(d) Да преодолее сегрегацията на ученици на етническа основа и различията в достъпа до образование по отношение на процента записали и завършили ученици и техните резултати между децата в различните райони и с различен социоекономически и етнически произход, по-специално ромски деца;

(e) Да продължи да гарантира достъпа на всички деца с увреждания до приобщаващо образование, включително като:

(i) Установи механизми за мониторинг на качеството на приобщаващото образование и гарантира, че Националният инспекторат по образованието признава всички деца със специални нужди и затруднения при ученето като целева група и прилага стандарти за осигуряване на качеството по отношение на тяхното приобщаващо образование;

(ii) Продължи да адаптира училищните програми и обучението и назначи специализирани учители и професионалисти в интегрирани паралелки, така че децата с увреждания да получават индивидуална подкрепа и необходимото внимание;

(iii) Разработи целеви мерки с оглед преодоляване на високия дял отпаднали ученици сред децата с увреждания и да гарантира правото на всички невербални деца и деца със специални потребности на приобщаващо образование в общообразователните училища;

(f) Да гарантира правото на децата, търсещи убежище, децата бежанци и мигранти на образование, независимо от техния статут на пребиваване;

(g) Да разработи програми, насочени към справяне с първопричините за отпадане от училище, по-специално сред децата в неравностойно положение и да гарантира, че всички деца могат да завършат основно и средно образование;

(h) Да предприеме целенасочени мерки, включително с участието на деца, за премахване на насилието в училище, включително тормоза и кибертормоза, и да гарантира, че тези мерки обхващат превенция, механизми за ранно откриване, овластяване на децата, задължително обучение за учители, протоколи за намеса, психосоциална подкрепа за жертви, последователно и устойчиво записване и наблюдение на упражняван тормоз и повишаване на осведомеността относно вредните последици от тормоза;

(i) Да гарантира обучение за правата на децата и принципите на Конвенцията в рамките на задължителната училищна програма във всички

училища и в обучението на учители и педагози;

(j) Да разработи национална стратегия, с достатъчни ресурси, с цел да се гарантира достъп на всички деца, включително децата с увреждания, децата в селските райони, децата с неравностоен социоекономически произход и децата, търсещи убежище и бежанци, до приобщаващи спортни, развлекателни, културни и артистични дейности в свободното време.

К. Специални мерки за закрила (чл. 22, 30, 32, 33, 35, 36, 37 (b)–(d), 38–40 и Факултативния протокол относно участието на децата във въоръжен конфликт)

Деца, търсещи убежище, бежанци и мигранти

40. Комитетът отбелязва с удовлетворение законодателните мерки, предприети с цел да се гарантират правата на децата, търсещи убежище и бежанците, и създаването на координационен механизъм за подкрепа на непридружени деца. Комитетът приветства държавата и за приема на голям брой бежанци от Украйна. В същото време Комитетът е дълбоко загрижен за:

- (a) Сигнали за насилствено отблъскване от страна на гранични служители;
- (b) Продължителния престой на деца, търсещи убежище и бежанци в приемни центрове от затворен тип, с условия на живот, които не съответстват на международните стандарти;
- (c) Недостатъчните ресурси за гарантиране на достъп на деца до квалифицирана правна помощ и мерки за интеграция;
- (d) Задържане на деца бежанци и непридружени деца, въпреки че законодателството гарантира тяхното освобождаване.

41. Като припомня общите коментари № 3 и № 4 (2017) на Комитета за защита правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства, и № 22 и № 23 (2017) на Комитета по правата на детето относно човешките права на децата в контекста на международната миграция, Комитетът препоръчва на държавата:

- (a) Да подобри качеството на процеса на предоставяне на убежище, като забрани и предотврати отблъскванията и връщането на деца, търсещи убежище и бежанци, включително непридружени деца и гарантира, че всички тези деца получават квалифицирана, съобразена с интересите на децата правна подкрепа за получаване на убежище;
- (b) Да гарантира, че висшите интереси на децата, търсещи убежище, са първостепенно съображение във всички процедури за предоставяне на убежище, че техните възгледи се изслушват и на тях се отдава дължимото внимание и че те имат достъп до съобразени с правата на детето правни механизми и правни средства за защита;
- (c) Да осигури достатъчно средства, за да гарантира, че всички деца, търсещи убежище, деца бежанци и мигранти имат безпрепятствен и бърз достъп до идентификационни документи и мерки за интеграция, включително образование, здравни услуги, грижи, съобразени с възрастта и пола, психосоциална подкрепа и услуги за социална закрила;
- (d) Да гарантира, че процедурата за определяне възрастта на непридружени деца е ясна, съобразена с възрастта и пола на децата и се основава на мултидисциплинарна оценка на зрелостта и нивото на развитие на детето, като съблюдава правния принцип за оценка в полза на детето в случай на съмнение;
- (e) Да гарантира наличието на преводачи, социални работници, културни медиатори и механизми за идентификация и насочване на непридружени деца към услуги за подкрепа съобразно техните нужди;
- (f) Да продължи да гарантира, че децата, търсещи убежище и децата бежанци и мигранти, включително непридружените деца, не се задържат и не се

депортират и/или разделят от техните родители на основание мигрантския статут на родителите;

(g) Да гарантира, че всички непридружени деца, включително навършилите 14 години, незабавно се идентифицират, назначава им се социален работник и получават закрила като деца;

(h) Да създаде независим национален механизъм за мониторинг, за да гарантира, че управлението на границите и системата за влизане в страната се основават на правата на човека; да предотвратява и разследва сигнали за малтретиране на деца, търсещи убежище и деца бежанци от страна на служителите на правоохранителните органи и граничните служители; и да предприеме административни и правни действия срещу отговорните лица.

Деца, принадлежащи към малцинствени групи

42. Като отбелязва с дълбока загриженост дискриминацията и социалното изключване, с което се сблъскват ромските деца, и което ги поставя в особено уязвимо положение, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да насърчи съобщаването на престъпления, извършени от етнически подбуди и престъпления от омразата срещу ромски деца, да разследва такива случаи и да наказва извършителите съобразно, както и да предоставя обезщетение на жертвите, където е уместно;

(b) Да подобри мерките за превенция на социалното изключване на ромски деца и да гарантира пълния им и равнопоставен достъп до здравни грижи, подходящо жилищно настаняване, образование и всички други услуги.

Икономическа експлоатация, включително детски труд

43. Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да подобри мониторинга и прилагането на закони и политики относно детския труд, включително в селскостопанския сектор и сивата икономика;

(b) Да провежда наказателно преследване на извършителите на нарушения, свързани с детски труд, и да налага наказания, които са пропорционални на тежестта на престъплението.

Трафик

44. Като отбелязва с удовлетворение създаването на национален механизъм за насочване и подпомагане на жертви на трафик през 2016 г. и кризисни центрове за деца, жертви на трафик на хора, Комитетът препоръчва на държавата:

(a) Да подобри мерките, насочени към ранна идентификация и насочване на деца жертви на трафик, включително с цел търговска сексуална експлоатация и в контекста на туризма, към подходящи услуги, съобразени с възрастта и пола на детето;

(b) Да гарантира, че децата жертви на трафик имат достъп до необходимата подкрепа и грижа, услуги за рехабилитация и реинтеграция, включително подслон, психологическа и правна помощ;

(c) Да разследва всички случаи на трафик на деца, като използва междусекторни, съобразени с правата на детето производства и изправи извършителите пред съда.

Правораздаване за деца

45. Комитетът е дълбоко загрижен за:

(a) Пълната липса на напредък в изпълнението на предходните препоръки на Комитета от 2016 и 2008 г. относно детското правосъдие;

(b) Неприемливо високият брой деца, които продължават: (i) да бъдат засегнати от Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и

непълнолетните; (ii) са лишени от свобода, без подходящо правно представителство или възможност за съдебен контрол на задържането; (iii) са настанени в поправителни домове и училища за деца, където условията за живот са незадоволителни; и (iv) са настанени в поправителни домове по силата на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

46. Като припомня своя общ коментар № 24 (2019) относно правата на детето в системата за детско правосъдие, Комитетът приканва държавата да изпълни предишните препоръки⁴ на Комитета да приведе системата си за детско правосъдие изцяло в съответствие с Конвенцията и други относими стандарти, и по-специално:

(a) Да ускори реформата на системата за детско правосъдие, като приеме Закона за отклоняване от наказателно производство и гарантира, че той ефективно насърчава прилагането на извънсъдебни мерки, като отклоняване, медиация и психосоциална подкрепа за деца, за които се твърди, че са нарушили наказателния закон, или са обвинени или признати за нарушители на наказателния закон, и когато е възможно прилагането на мерки за деца, невключващи лишаването от свобода, като пробация или общественополезен труд;

(b) Да приеме спешни мерки за отмяна на Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и да гарантира, че на децата под минималната възраст за носене на наказателна отговорност не се налагат наказателни мерки, включително настаняване във възпитателни училища-интернати;

(c) Да гарантира, че се предоставя на ранен етап от производството и през целия наказателен процес квалифицирана и независима правна помощ на деца, обвинени или признати за виновни за нарушения на наказателния закон;

(d) Постепенно да преустанови използването на възпитателни училища-интернати и междувременно да гарантира, че децата, настанени в такива интернати, имат достъп до мерки за закрила съгласно Закона за закрила на детето и че настаняването им в такива интернати редовно се преразглежда, с възможност за неговото прекратяване;

⁴ CRC/C/BGR/CO/3-5, т. 59 и 61; CRC/C/BGR/CO/2, т. 69.

(е) Да гарантира, че задържането се използва само като крайна мярка и за възможно най-кратък период от време, както и че условията на задържане са в съответствие с международните стандарти, включително по отношение на достъпа до образование, здравни услуги, мониторинг и достъп до съобразени с правата на детето механизми за подаване на жалби.

Факултативен протокол относно участието на децата във въоръжен конфликт

47. Като припомня предишните си препоръки,⁵ Комитетът препоръчва на държавата:

(а) Да криминализира наемането и въвличането на деца във военни действия на армията и/или на недържавни въоръжени групировки;

(б) Да създаде механизъм за ранна идентификация при влизането им в страната на деца, които е възможно да са били наети или въввлечени във въоръжени конфликти в чужбина и да предостави подкрепа за тяхното физическо и психологическо възстановяване, рехабилитация и интеграция в обществото.

L. Ратификация на Факултативния протокол относно процедурата за подаване на жалби

48. Комитетът препоръчва на държавата да се присъедини към Факултативния протокол относно процедурата за подаване на жалби, с цел да подобри допълнително зачитането на правата на децата.

M. Ратификация на международни инструменти в областта на правата на човека

49. Комитетът препоръчва на държавата, с цел подобряване упражняването на правата на децата, да обмисли ратифициране на Международната конвенция за защита на лицата от насилствено изчезване и Международната конвенция за защита правата на всички работници мигранти и техните семейства.

N. Сътрудничество с регионални органи

50. Комитетът препоръчва на държавата да продължи сътрудничеството си със Съвета на Европа по прилагането на Конвенцията и други инструменти в областта на правата на човека както в самата държава, така и в останалите държави членки на Съвета на Европа.

IV. Изпълнение и докладване

A. Последващи действия и разпространение

51. Комитетът препоръчва на държавата да предприеме всички необходими мерки, за да гарантира цялостно изпълнение на препоръките, съдържащи се в настоящите заключителни наблюдения, и да разпространи съобразена с децата версия на препоръките, като осигури широк достъп до нея, включително за деца в най-неравностойно положение. Комитетът също препоръчва консолидирания шести и седми периодичен доклад, писмените отговори по списъка с въпроси и настоящите заключителни наблюдения да бъдат направени широко достояние на езика на страната.

⁵ CRC/C/BGR/CO/3-5, para. 85 and 86. See also CRC/C/OPAC/BGR/CO/1.

В. Следващ доклад

52. Комитетът ще определи и своевременно ще съобщи датата за представяне на осмия периодичен доклад, в съответствие с предвидения календар за представяне на доклади въз основа на осемгодишен цикъл и след приемането на списък с въпроси към държавата, които да се разгледат преди представянето на доклада, ако е приложимо. Докладът следва да бъде съобразен с хармонизираните насоки за докладване за конкретно свързани с Конвенцията документи⁶ и не трябва да надвишава 21 200 думи.⁷ В случай че докладът надвишава установения лимит от думи, от държавата ще бъде поискано да го съкрати. Ако държавата не е в състояние да преразгледа и представи повторно доклада, не може да бъде гарантирано, че той ще бъде преведен с цел неговото разглеждане от Комитета.

⁶ CRC/C/58/Rev.3.

⁷ Резолюция 68/268 на Общото събрание, т. 16.